

LIKUNNANOPETTAJAN KULTTUURIENVÄLINEN OSAAMINEN

Kaisa Klemettinen

Liikuntapedagogiikan kandidaatintutkielma

Liikuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2022

TIIVISTELMÄ

Klemettinen, K. 2022. Liikunnanopettajan kulttuurienvälinen osaaminen. Liikuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto, liikuntapedagogiikan kandidaatintutkielma, 25 s.

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena on selvittää, miksi monikulttuurista liikunnanopetusta tarvitaan suomalaisissa peruskouluissa ja millaisia tarpeita liikunnanopettajat tarvitsevat monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteuttamiseksi. Lisäksi tutkielmassa tarkastelen monikulttuurisuuden esiintyvyyttä peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (2014) ja liikunnanopettajakoulutuksen opetussuunnitelmassa. Tutkielman aihe on ajankohtainen, sillä kiihtynyt maahanmuutto on lisännyt ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten määrää suomalaisissa peruskouluissa. Kulttuurisesti moninaistuneet opetusryhmät asettavat opettajille haasteita monikulttuurisen opetuksen toteuttamiseen, jolloin kulttuurienvälinen osaaminen on oleellinen osa opettajan ammattitaitoa.

Tutkielma on kirjallisuuskatsaus monikulttuuriseen liikunnanopetukseen ja liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen tarpeisiin. Katsauksessa havaitsin, että tutkimuskirjallisuutta aiheesta on vielä vähän. Aineiston perusteella voin kuitenkin todeta, että monikulttuurisella liikunnanopetuksella on myönteinen vaikutus oppilaiden kulttuuri-identiteetin rakentumiselle, sopeutumiselle kouluun, kotoutumiseen ja kulttuuritietoisuuden kehittymiselle. Liikunnanopettajat tarvitsevat monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteuttamiseen kunnioittavan asenteen eri kulttuureja kohtaan sekä monipuolisista tietoutta ja taitoa toimia kulttuurisesti moninaisissa ryhmissä. Opetussuunnitelmien tarkastelussa havaitsin monikulttuurisuuden olevan laajasti esillä perusopetuksen opetussuunnitelman perustassa ja laaja-alaisissa tavoitteissa. Kuitenkin liikunnanopetuksessa ja liikunnanopettajakoulutuksessa monikulttuurisuus on vain pienessä osassa opetussuunnitelmien tavoitteissa ja sisällöissä.

Tämä tutkielma antaa lyhyen kuvauksen tämänhetkisestä tutkimuskirjallisuudesta monikulttuurisesta liikunnanopetuksesta ja liikunnanopettajien kulttuurienvälisestä osaamisesta. Tulevaisuudessa aiheesta tulee tehdä lisää tutkimusta, sillä aihe on hyvin ajankohtainen ja siitä tarvitaan uutta tietoa. Suomalaisen liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen kehittymisestä opinnoista työelämään sekä heidän kokemuksistaan monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteuttamisesta olisi hyvä tehdä tutkimusta, jotta pystyttäisiin kartoittamaan osaamisvajetta ja liikunnanopettajakoulutuksen kehityskohteita. Mielenkiintoista olisi selvittää opetuskokemuksen merkitystä opettajan kokemalle kulttuurienväliselle osaamiselle. Lisäksi olisi hyvä tutkia oppilaiden kokemuksia monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteutumisesta suomalaisessa peruskouluissa.

Asiasanat: monikulttuurisuus, kulttuurienvälinen osaaminen, liikunnanopetus

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO.....	1
2 MONIKULTTUURISUUS JA KULTTUURIENVÄLISYYS.....	2
2.1 Monikulttuurisuus.....	2
2.2 Kulttuurienvälisyys.....	4
3 MONIKULTTUURISEN LIIKUNNANOPETUKSEN PERUSTA SUOMESSA	8
3.1 Lainsäädäntö.....	8
3.2 Monikulttuurisuus perusopetuksen opetussuunnitelmassa.....	8
3.3 Monikulttuurisuus liikunnanopettajakoulutuksessa	10
4 KULTTUURIENVÄLINEN OSAAMINEN LIIKUNNANOPETUKSESSA.....	13
4.1 Miksi monikulttuurista liikunnanopetusta tarvitaan?	13
4.2 Liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen tarpeet.....	14
5 POHDINTA.....	18
LÄHTEET	20

1 JOHDANTO

Viime vuosikymmenien aikana maahanmuutto Suomeen on kiihtynyt lisäen yhteiskunnan kulttuurillista rikkautta. Ulkomaalaistaustaisten määrä on kasvanut Suomessa tasaisesti vuodesta 1990 lähtien. Tilastokeskuksen (2021) mukaan vuonna 2021 Suomessa asuvien ulkomaalaistaustaisen henkilöiden määrä oli 469 633 eli noin 8,5 % koko väestöstä. Yleisimmät ulkomaalaisten taustamaat ovat entinen Neuvostoliitto, Viro, Irak, Somalia ja entinen Jugoslavia (Tilastokeskus 2021). Maahanmuuttajat ovat keskenään erilaisia ja uudet, erilaiset kulttuurisesti ja elämäntilanteellisesti olevat ryhmät ovat vakiintuneet osaksi arkipäiväistä Suomea. Tämä on nostanut monikulttuurisuuden käsitteen ajankohtaiseksi aiheeksi myös koulumaailmassa monikulttuuristen opetusryhmien määrän kasvaessa.

Kouluissa kulttuurienvälinen osaaminen korostuu. Oppilaiden ja opettajien kaavamainen ajattelumalli ulkomaalaistaustaisia ja kulttuuritaustaltaan eroavia oppilaita kohtaan lisää heidän syrjäytymisriskiään (Talib 2005, 17–18). Muista erottumisen on huomattu olevan myös yksi yleisimmistä kiusaamiselle altistavista tekijöistä maahanmuuttajaoppilaille (Zacheus ym. 2017, 11). Monikulttuurisella opetuksella ja kulttuurienvälisellä osaamisella voidaan lisätä niin oppilaiden kuin opettajien kulttuuritietoutta ja ehkäistä kiusaamista sekä syrjäytymistä. Liikunnan on huomattu edistävän ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten kotoutumisessa Suomeen (Zacheus ym. 2012, 295–296). Kotoutumista on pyritty edistämään eri urheilulajeissa; esimerkiksi Suomen Palloliitto toteutti kotouttamishankkeen jalkapallossa vuosina 2018–2020 (Suomen Palloliitto 2020). Liikunnan kulttuurista moninaisuutta tukeva opetus on tärkeä osa maahanmuuttajaoppilaan sopeutumista yhteiskuntaan ja kouluun. Tulevana liikunnanopettajana koen aiheen tärkeäksi, sillä monikulttuuristen oppilaiden määrän kasvun takia kulttuurienvälinen osaaminen on hyvin ajankohtainen aihe liikunnanopetuksessa.

Suomessa liikunnanopettajien kulttuurienvälisestä osaamisesta ei ole juurikaan tutkittua tietoa liikunnanopetuksessa ja tästä aiheesta on tehty pääasiassa opinnäytetöitä (Siljamäki ym. 2017, 88–89). Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää, miksi monikulttuurista liikunnan opetusta tarvitaan Suomessa ja millaista kulttuurienvälisistä osaamista liikunnanopettaja tarvitsee monikulttuurien liikunnanopetuksen toteuttamiseen. Perehdyn myös monikulttuurisuuden näkymiseen perusopetuksen opetussuunnitelmassa, sekä liikunnanopettajakoulutuksessa, sillä ne rakentavat pohjan liikunnanopettajien kulttuurienväliselle osaamiselle.

2 MONIKULTTUURISUUS JA KULTTUURIENVÄLISYYS

Monikulttuurisuudesta ja kulttuurienvälisyydestä puhutaan paljon ja niitä käytetään käsitteinä monien eri asioiden yhteydessä. Aiheista ja niihin liittyvistä ilmiöistä keskusteleminen on kuitenkin haasteellista, sillä aiheisiin liittyvien käsitteiden tulkitseminen ja määrittely on vaikeaa. Suomessa tätä keskustelua vaikeuttaa entisestään se, että monikulttuurisuuteen liitettävät käsitteet ovat muualta tuotuja. Kulttuuri ja erilaisten kulttuurien kohtaaminen on kuitenkin osa jokapäiväistä elämää, jolloin kulttuurienvälisyydestä ja monikulttuurisuudesta puhuttaessamme on kyse niin arkielämän pienistä asioista kuin maailmankatsomukseen liittyvistä arvoista. (Huttunen ym. 2005, 18) Tässä luvussa pyrin määrittelemään tarkemmin monikulttuurisuuteen liitettävät käsitteet, jotka ovat keskeisimpiä liikunnanopettajien työstä puhuttaessa, ja joita tulen käyttämään myöhemmin tässä kirjallisuuskatsauksessa.

2.1 Monikulttuurisuus

Useimpien monikulttuurisuuden (eng. multiculturality) määritelmien perustana on ajatus jonkinlaisista kulttuurieroista eri väestöryhmien välillä. Monikulttuurisuuslähtökohta pyrkii korostamaan kaikkien oikeutta omaan kulttuuriinsa ja moninaisuutta rikkautena. (Dervin & Keihäs 2013, 41–42) Monikulttuurisuudesta puhuttaessa usein rajataan se koskemaan vain maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia; kuitenkin monikulttuurisuuteen voidaan sisällyttää myös muita ilmiöitä, kuten eri kielet ja kulttuurit, uskonnot ja maailmankatsomukset, seksuaalinen suuntautuminen ja sosiaalinen luokka (Paavola & Talib 2010, 26–27; Trotman 2002, 9). Tässä kirjallisuuskatsauksessa olen rajannut monikulttuurisuuden kuvaamaan eri etnisten ja kansallisten alkuperää olevien ihmisten luomaa moninaisuutta ja monikulttuurisuutta Suomessa. Tähän rajaukseen sisällytän erilaiset kulttuurien, uskontojen, maailmankatsomusten ja kielten tuoman moninaisuuden.

Monikulttuurisuuden ympärillä on paljon erilaisia käsitteitä, jotka tarkoittavat täysin tai lähes samaa asiaa, minkä takia monikulttuurisuutta on vaikea määritellä käsitteenä (Huttunen ym. 2005, 21). Usein esimerkiksi käsitteitä monikulttuurisuus ja kulttuurinen moninaisuus voidaan pitää toistensa synonyymeinä. Sanalla monikulttuurisuus on myös jo itsessään useita merkityksiä. (Dervin & Keihäs 2013, 41–42; Paavola & Talib 2010, 26)

Monikulttuurisuus määritellään yksinkertaisimmillaan yhteiskunnan asiain tilana, jossa kulttuuriltaan erilaiset ryhmät elävät rinnakkain yhteiskunnassa (Forsander 2001, 44; Huttunen ym. 2005, 20; Inglis 1996, 16; Puuronen 2011, 254–255). Tämän määritelmän mukaan myös Suomi on siis monikulttuurinen valtio ja on ollut näin aina, sillä Suomessa on aina elänyt eri kulttuurivähemmistöryhmiä. Monikulttuurisuutta ei voida kuitenkaan pitää pelkkänä asiatilaa kuvaavana terminä, vaan monikulttuurisuus kuvaa aina myös erilaisten väestöryhmien välisiä suhteita (Huttunen ym. 2005, 20; Paavola & Talib 2010, 26).

Keskisen ja Vuoren (2012) mukaan monikulttuurisuudella voidaan ajatella olevan kaksi ulottuvuutta: monikulttuurinen tilanne ja monikulttuurinen hallinta. *Monikulttuurinen tilanne* vastaa monikulttuurisuuden yksinkertaista määritelmää, jossa samassa yhteiskunnallisessa tilanteessa erilaiset kulttuurit ja kulttuuriset vaikutteet elävät sulautuneena toisiinsa (Forsander 2001, 44; Huttunen ym. 2005, 20; Keskinen & Vuori 2012, 18–19; Puuronen 2011, 254–255). *Monikulttuurinen hallinta* taas käsittää toimet ja keinot, joilla monikulttuurista tilannetta pyritään hallitsemaan ja hallinnoimaan (Inglis 1996, 16; Keskinen & Vuori 2012, 18–19). Monikulttuurinen hallinta liittyy julkiseen keskusteluun, politiikkaan ja tiedotusvälineissä käsitelyihin kysymyksiin monikulttuurisuudesta ja maahanmuutosta. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri kulttuurivaikutteet toimivat yhteistyössä sulautuneena toisiinsa, eivätkä yksittäiset ryhmät määrittele yhteiskunnan toimintatapoja. (Keskinen & Vuori 2012, 18–19)

Monikulttuurisuus-käsitteen käyttöä on myös kritisoitu tutkimuskirjallisuudessa. Monikulttuurisuuden ja kulttuurisen moninaisuuden tukemisen on väitetty aiheuttavan erimielisyyksiä eri sosiaalisten ryhmien välillä. (Inglis 1996, 17) Suomessa kuitenkin pyritään monikulttuurisuuteen, jossa kulttuurienvälisiä eroja ei korosteta liikaa, vaan yhteiskunnasta pyritään saamaan aidosti kansainvälinen (Dervin & Keihäs 2013, 22).

Monikulttuurisuus nousee tänä päivänä usein esille myös koulumaailmassa. Kasvatuksellisessa näkemyksessä monikulttuurisuudesta käytetään usein termejä monikulttuurinen kasvatus ja opetus. *Monikulttuurisessa kasvatuksessa* yhdistyvät niin filosofinen kuin kasvatuksellinen prosessi. Periaatteena on kasvattaa muita kulttuureja ja erilaisia näkemyksiä tiedostavia ja arvostavia kansalaisia, jotka kohtaavat eri kulttuuritaustaiset ihmiset ja -ryhmät samanarvoisina ja samat oikeudet omaavina. Kaikilla on oikeus saada tasa-arvoista koulutusta riippumatta heidän etnisestä tai kansallisesta alkuperästään. (Banks 2016, 3) Monikulttuurisen kasvatuksen tavoitteina ovat monimuotoisuuden, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden edistäminen ja

ylläpitäminen sekä oppilaiden oman identiteetin vahvistaminen ja tukeminen (Vavrus 2008, 49–51). Opetuksen tulisi olla tasa-arvoista ja laadukasta riippumatta oppilaiden taustoista (Siljamäki ym. 2017, 445) Monikulttuuriseen kasvatukseen liittyy vahvasti monikulttuurinen opetus. *Monikulttuurinen opetus* tarkoittaa kaikille tarkoitettua opetusta, jossa opetuksessa huomioidaan kulttuurien moninaisuus, eikä tietoa käsitellä vain valtakulttuurin näkökulmasta. (Nieto 1999, 1–16; 2004, 345–346) Monikulttuuriseen opetuksen edistämisen keinoja ovat esimerkiksi kulttuurisesti sopivat opetustyyliä sekä erilaisten oppimistyylien tukeminen (Vavrus 2008, 53–54).

2.2 Kulttuurienvälisyys

Kulttuurienvälisyyttä (eng. interculturality) pidetään käsitteenä syvällisempänä kuin monikulttuurisuutta (Barrett 2013, 6; Huttunen ym. 2005, 20–21). Kansainvälisessä keskustelussa monikulttuurisuus käsitettä on jo yleisesti korvattu kulttuurienvälisyys termillä, mutta Suomessa sitä käytetään yhä monikulttuurisuus termin rinnalla. (Huttunen ym. 2005, 20–21; Paavola & Talib 2010, 26). Nämä kaksi käsitettä eivät ole toistensa synonyymejä, mutta ne ovat osittain samaa tarkoittavia, joten kulttuurienvälisyyden käsitteen määrittely on oleellinen monikulttuurisuudesta puhuttaessa (Martikainen 2006, 13–14). Käsitteen määrittelyssä on kuitenkin vaihtelua eri tutkijoiden ja tutkimusten välillä. Räsänen (2000, 120–122) määrittelee kulttuurienvälisyyden pyrkivän kuvaamaan kulttuurien välistä aktiivista vuorovaikutusta, johon kuuluu kulttuurien sekoittuminen ja toisiinsa sulautuminen, sekä toisista kulttuureista oppiminen. Harbon ja Moloney (2015) puolestaan korostavat yksilölähtöisyyttä ja oppimiskeskeisyyttä kulttuurienvälisyydessä. Kulttuurienvälisyys on tila, jossa ihminen aktiivisesti arvioi omaa asemaansa oppijana eri kulttuureiden vaikutuksessa ja suhteessa toisiin. (Harbon & Moloney 2015, 19). Dervin ja Keihäs (2013, 29) taas määrittelevät kulttuurienvälisyyden olevan yksinkertaistettuna erilaisuuden ja toiseuden kohtaamista.

Suomessa puhuttaessa muiden kulttuurien kohtaamisesta käytetään useita eri käsitteitä, joita ovat esimerkiksi kulttuurienvälisyys ja monikulttuurinen osaaminen, sekä kulttuurinen herkkyyttä ja tietoisuus (Huttunen ym. 2005, 20–21). Näiden käsitteiden määritelmät menevät suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa limittäin ja päällekkäin, ja niitä käytetään toistensa synonyymeinä, eikä niiden välille ole määritelty selkeitä eroja. Vaikka jokainen termi painottaa hieman eri asioita, kaikkien käsitteiden lähtökohtana on kuvata yksilön kykyä kohdata

moninaisuutta. (Paavola & Talib 2010, 26) Tässä kirjallisuuskatsauksessa käytän näistä käsitteistä kulttuurienvälistä osaamista, sillä kulttuurienvälisyys terminä on laajin ja kuvaa parhaiten kulttuurienvälistä vuorovaikutusta sekä opettajalta vaadittavaa osaamista monikulttuurisessa koulumaailmassa.

Kulttuurienvälinen osaaminen tarkoittaa taitoja ja valmiuksia, joiden avulla saavutetaan yhteisymmärrys ja toimiva vuorovaikutus kulttuuritaustaltaan erilaisten ihmisten välillä (Arasaratnam 2016, 1; Barrett ym. 2013, 7; Jokikokko 2005, 85). Kulttuurienvälinen osaaminen kehittyy jatkuvasti erilaisten kulttuurien kohtaamisissa (Barrett 2013, 7). Kulttuurienvälisessä osaamisessa korostuu kulttuurienvälinen vuorovaikutus kaikkien eri yhteisöjen välillä (Jokikokko 2002, 86). Kulttuurienvälinen osaaminen on aina tilannesidonnaista, sillä erilaisissa tilanteissa vaadittava osaaminen vaihtelee (Lasonen ym. 2009, 14). Yleisesti kulttuurienvälisen osaamisen katsotaan kuitenkin rakentuvan neljästä ulottuvuudesta: asenteesta, tietoisuudesta, taidoista ja toiminnasta. Nämä neljä ulottuvuutta ovat tiukasti yhteydessä toisiinsa ja rakentavat kulttuurienvälisen osaamisen kokonaisuuden. Kulttuurienvälinen osaaminen edellyttää, että kaikki eri osa-alueet huomioidaan. Esimerkiksi ihmisellä voi olla tietoa, kuinka kohdata eri kulttuuritaustainen ihminen, mutta ei taitoa tai uskallusta toimia tässä tilanteessa. (Jokikokko 2002, 85)

Asenteet ovat kulttuurienvälisen osaamisen perusta ja ne vaikuttavat suuresti kaikkiin muihin osaamisen ulottuvuuksiin. Lähtökohtana kulttuurienväliselle osaamiselle ihmisellä tulee olla oikeudenmukaisuuteen pyrkivä asenne. Tätä asennetta tukevat avoimuus, toisista välittäminen, halu ja motivaatio tasa-arvon kehittämiseen sekä moninaisuuden kunnioittaminen. (Jokikokko 2002, 88) Asenteiden muodostuminen tapahtuu ympäristön vaikutuksesta jo varhain. Pitkäaikaisten asenteiden muuttaminen voi olla vaikeaa. Kulttuurienvälisen osaamisen kehittymiseksi ihmisen tulee kohdata ja tutkia omia asenteitaan ja ennakkoluulojaan, jotta hän pystyy kehittämään osaamistaan ja muita osaamisen ulottuvuuksia. (Noel 1994, 269)

Kulttuurinen tietoisuus tarkoittaa niin ihmisen kykyä tuntea itsensä ja oma kulttuuritaustansa kuin ihmisen tietoutta muista kulttuureista. Omasta itsestään on oleellista tunnistaa millaiset kulttuurilliset tekijät ja arvot vaikuttavat omaan toimintaan, asenteisiin ja ajatuksiin. (Barrett ym. 2013, 7; Jokikokko 2002, 88) Esimerkiksi enemmistökulttuuriin kuulumisen aiheuttaa usein sen, että ihminen pitää ainoastaan omia arvojaan normaalina ja oikeina, jos hän ei koskaan kyseenalaista niitä. (Jokikokko 2002, 88, Räsänen 1999, 144) Tietoisuus omasta kulttuurisesta

asemasta luo pohjan muista kulttuureista tulevien ihmisten kohtaamiseen (Jokikokko 2002, 88). Kulttuurienvälinen tietous sisältää myös yleistiedon muiden kulttuureiden historian ja maantieteellisen sijainnin muodostamista arvoista ja normeista, jotka ohjaavat näihin kulttuureihin kuuluvien ihmisten toimintaa. Kulttuurienvälisessä osaamisessa on tärkeää ihmisten ymmärtäminen heidän kulttuuritaustaansa vasten, mutta myös yksilöinä. Tiettyyn kulttuuriin kuuluvat ihmiset eivät aina käyttäydy samalla tavalla. Kulttuurit ovat dynaamisesti muuttuvia; ne sekoittuvat toistensa kanssa ja muuttuvat ympäristön vaikutusten kuten poliittisten ja taloudellisten muutosten alaisena. (Jokikokko 2002, 88) Kulttuurillisen tiedon yleistäminen koskemaan kaikkia saman kulttuurin tai ryhmän edustajia lisää kaavamaisien näkemysten ja ennakkoluulojen syntymisen riskiä. Kouluissa esimerkiksi tällaisessa tilanteessa opettajalle voi muodostua stereotyyppioita ja ennakkoluuloja eri kulttuureista tulevien oppilaiden ajattelusta, käyttäytymisestä ja oppimisesta, mikä voi vaikuttaa hänen toimintaansa ja oppilaiden kohtaamiseen koulussa. (Zeichner 1996, 157) Kulttuuriseen tietoisuuteen liitetään myös kyky ennakkoluulojen, asenteiden ja epäoikeudenmukaisuuden tunnistamiseen niin yhteiskunnan kuin yksilön tasolla, sekä kykyä ymmärtää kulttuurit yleismaailmallisesta näkökulmasta (Jokikokko 2002, 88).

Kolmas kulttuurienvälisen osaamisen ulottuvuus on *taidot*. Kulttuurienvälisesti osaavan ihmisen taitoihin kuuluvat kyky kriittiseen pohdintaan, asioiden näkemiseen ja ymmärtämiseen useasta eri näkökulmasta, toisen asemaan asettuminen, myötätunnon kokeminen ja sopeutumiskyky muuttuviin tilanteisiin ja kyky toimia ja vaikuttaa niissä (Nieto 2004, 133–138). Kulttuurienvälisessä osaamisessa korostuvat vuorovaikutustaidot. Hyvät vuorovaikutustaidot kulttuurienvälisessä vuorovaikutuksessa tarkoittavat kykyä ymmärtää eri kulttuurista tulevan ihmisen kieltä, ilmeitä ja eleitä sekä kulttuuritaustan vaikutusta vuorovaikutustilanteessa. (Barrett ym. 2013, 7) Vuorovaikutustaitojen avulla ihminen pystyy ongelmienratkaisuun, tehokkaaseen ja tarkoituksenmukaiseen kommunikointiin (Jokikokko 2002, 88–89).

Toiminta tarkoittaa kulttuurienvälisen osaamisen tuomista esille käytännössä. Toiminnassa yhdistyvät kaikki kulttuurienvälisen osaamisen ulottuvuudet. Kun ihmisellä on eri ulottuvuudet hallussaan, hän pystyy edistämään kulttuurista moninaisuutta ja oikeudenmukaisuutta, sekä toimimaan ennakkoluuloja, syrjintää ja rasismia vastaan. (Jokikokko 2002, 89) Kulttuurienvälisen osaamisen kehittyminen vaatii aikaa. Jotta ihminen pystyy ja uskaltautuu oikeudenmukaiseen toimintaan ja saa sen osaksi jokapäiväistä toimintaansa tulee hänen olla jo

pitkällä kulttuurienvälisessä osaamisessa. Toimintaa varten ihmisellä tulee olla taitoa soveltaa omia ajattelu- ja toimintatapojaan erilaisiin kulttuurisiin tilanteisiin. (Paavola & Talib 2010, 80)

Paavolan ja Talibin (2010) määritelmä opettajan kulttuurienvälisestä osaamisesta vastaa Jokikokkon (2002) kulttuurienvälisen osaamisen ulottuvuuksia. Heidän mukaansa opettajan kulttuurienvälisen osaaminen tarkoittaa opettajan ymmärrystä itsestään, kriittistä suhtautumista työhön opettajana, empatiaa ja erilaisten elämäntapojen ja -tilanteiden hahmottamista (Paavola & Talib 2010, 82). Kulttuurienvälisen osaamisen ulottuvuudet hallitseva opettaja pystyy aktiivisesti puuttumaan epäoikeudenmukaisuuksiin ja vähentämään ennakkoluuloja ja rasismia niin kouluissa kuin koulujen ulkopuolella (Jokikokko 2002, 98). Opettajan työssä kulttuurienvälisen osaaminen mahdollistaa tasa-arvoisen koulutuksen kaikille oppilaille, joka valmistaa oppilaita toimimaan tulevaisuuden yhteiskunnassa, riippumatta heidän kulttuuritaustastaan (Jokikokko 2002, 86; Siljamäki ym. 2017, 445). Opettaja pystyy hyödyntämään omaa kulttuurienvälisestä osaamisestaan, kun hän luottaa omaan ammattitaitoonsa ja pystyy näkemään asiat oppilaiden kannalta. Osaava opettaja huomio oppilaiden valmiudet ja lähtökohdat opetuksessa ja muokkaa omaa opetustaan näiden perusteella vastaamaan oppilaiden tarpeita. (Paavola & Talib 2010, 81) Kulttuurienvälisen osaaminen näkyy opettajan työssä esimerkiksi siinä, että opettaja on tietoinen erilaisten kulttuurien välisistä eroista, vaikutuksista ja oletuksista, jotka liitetään vähemmistökulttuureihin. Kulttuurienvälisen osaamisen avulla opettaja pystyy erottamaan mitkä tekijät oppilaan oppimisessa ovat liitännäisiä hänen kulttuuriinsa ja mitkä eivät. Esimerkiksi opettaja pystyy näkemään oppilaan kouluun liittyvien vaikeuksien kulttuuriin liittymättömät tekijät, jotka voivat liittyä esimerkiksi koulun omiin käytänteisiin tai opettajan odotuksiin. (Jokikokko 2002, 89–90.) Opettajan kulttuurienvälisen osaaminen voi toimia opetustyössä voimavarana. Puutteet valmiuksissa kohdata eri kulttuuri- ja kielitaustaisia oppilaita voivat aiheuttaa opettajalle vieraantumista opetustyöstä ja työn merkityksellisyydestä sekä työuupumusta. (Paavola & Talib 2010, 82–83)

3 MONIKULTTUURISEN LIIKUNNANOPETUKSEN PERUSTA SUOMESSA

Lisääntynyt kulttuurinen moninaisuus Suomessa on lisännyt myös eri kulttuuritaustaisten oppilaiden määrää perusopetuksessa. Tämä lisää myös monikulttuurisuuden huomioimisen tärkeyttä opetuksessa. Opetuksen järjestäminen Suomessa perustuu lainsäädäntöön, joka toimii myös perustana opetussuunnitelmien laatimiselle. Tässä luvussa avaan, miten monikulttuurisuus huomioidaan suomalaisessa lainsäädännössä. perusopetuksessa, perusopetuksen liikunnanopetuksessa ja liikunnanopettajien koulutuksessa.

3.1 Lainsäädäntö

Suomessa perusopetuksen järjestämistä määrittävät oppivelvollisuuslaki (1214/2020) ja perusopetuslaki (628/1998). Oppivelvollisuuslain (1214/2020) mukaan kaikilla Suomessa vakituisesti asuvilla lapsilla on oppivelvollisuus 18 vuoden ikään saakka. Oppivelvollisuudella pyritään turvaamaan kaikille elämiselle tarpeellinen perusosaaminen ja sivistys, sekä yhdenvertaisten mahdollisuuksien tarjoaminen itsensä kehittämiseksi. (Oppivelvollisuuslaki 1214/2020, 2020) Perusopetuslain mukaan kaikilla oppilailla on oikeus saada opetussuunnitelmaan perustuvaa opetusta kaikkina koulupäivinä (Perusopetuslaki 628/1998, 1998).

Opetuksen järjestämiseen vaikuttaa myös yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Tämä laki on tärkeä monikulttuurisen opetuksen toteuttamisessa. Yhdenvertaisuuslaissa ihmisten asettaminen eri asemaan tai syrjiminen muun muassa kielen, etnisen tai kansallisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen perusteella on kielletty (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 2014). Kaikkien oppilaiden tulee siis saada kouluissa yhdenvertaista opetusta riippumatta heidän taustastaan.

3.2 Monikulttuurisuus perusopetuksen opetussuunnitelmassa

Valtakunnallinen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS; 2014) ohjaa ja tukee opetuksen järjestämistä Suomessa ja sen tarkoituksena on edistää yhtenäisen perusopetuksen toteutumista. Opetussuunnitelma perustuu Suomen lainsäädäntöön perusopetuksesta ja

yhdenvertaisuudesta. (POPS 2014, 9–11) Kansainvälistyneessä ja moninaistuneessa Suomessa perusopetuksen opetussuunnitelman tulisi tarjota opettajille suuntaa kasvaneeseen kulttuurienväliseen osaamisen tarpeeseen ja monikulttuuriseen opettamiseen.

Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmassa (POPS 2014, 15–16) kulttuurinen moninaisuus on ensimmäistä kertaa eroteltu omaksi alaluvuksi perusopetuksen opetussuunnitelman arvopohjassa. Aiemmassa vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelmassa kulttuurinen moninaisuus nähtiin suomalaisen kulttuurin lisänä. Opetuksen tavoitteissa pyrittiin oppilaan oman kulttuuri-identiteetin kehittymisen mahdollistamiseen. Opetussuunnitelmassa esiintyneet monikulttuurisuutta tukevat arvot olivat tasa-arvo, suvaitsevaisuus ja yhteisöllisyys. (POPS 2004, 14) Nykyisessä opetussuunnitelmassa taas kulttuurinen moninaisuus nähdään rikkautena ja voimavarana. Kulttuurinen moninaisuus on yksi opetussuunnitelman perusarvoista, johon opetuksen tulisi perustua ja mitä tulisi edistää opetustyössä (POPS 2014, 18). Opetus perustuu moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperustalle, joka muotoutuu jatkuvasti eri kulttuurien välisessä vuorovaikutuksessa. Kulttuurinen osaaminen on huomioitu opetussuunnitelman laaja-alaisissa osaamisen tavoitteissa. Yhtenä laaja-alaisen osaamisen tavoitteena on oppilaiden kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu. Tämän tarkoituksena on ohjata oppilaita peruskoulusta toimimaan kulttuurisesti, uskonnollisesti, kielellisesti ja katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa ja näkemään kulttuurinen moninaisuus voimavarana. Voimavaralähtöinen tarkastelu moninaisuuteen edistää oppilaiden kykyä tunnistamaan eri kulttuureiden, uskontojen ja katsomusten vaikutuksia yhteiskunnassa ja päivittäisessä elämässä. (POPS 2014, 21) Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan opettajien tulisi siis edistää kulttuurista moninaisuutta ja osaamista opetuksessa ja opetuksen sisällöissä suomalaisissa kouluissa.

Opetussuunnitelmassa monikulttuurisuus on huomioitu erikseen myös liikunnan oppiaineessa. Liikunnan opetuksen yleiseksi tehtäväksi koko perusopetuksen ajaksi on asetettu liikunnan avulla yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja yhteisöllisyyden edistäminen, sekä kulttuurisen moninaisuuden tukeminen. Liikunnan opetuksen tavoitteissa korostetaan yhdessä toimimista muiden kanssa ja kaikkien kanssa toimeen tulemistä sekä oppilaan oman identiteetin vahvistamista. (POPS 2014, 148, 273, 433–435) Monikulttuurisuutta tai kulttuurisen moninaisuuden edistämistä ei ole kuitenkaan mainittu opetuksen tavoitteissa, mikä on ristiriidassa liikunnan oppiaineen yleisen tehtävän kanssa. Yleisen tehtävän mukaan

liikunnanopettajilla on kuitenkin myös velvollisuus pyrkiä monikulttuuriseen kasvatukseen ja opetukseen peruskoulun liikunnanopetuksessa.

3.3 Monikulttuurisuus liikunnanopettajakoulutuksessa

Suomessa suurin osa liikunnanopettajista koulutetaan Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopisto on ainoa yliopisto, jossa voi opiskella liikuntapedagogiikkaa pääaineena. Koulutuksesta valmistuu opettajia, jotka ovat päteviä kaikille eri kouluasteille. (Lahti 2016, 72, 179) Jyväskylän yliopiston liikuntapedagogiikan kandidaatin ja maisterin tutkinto-ohjelmien tavoitteena on kouluttaa liikunnanopettajia, jotka omaavat monipuoliset tiedot ja taidot kasvatuksesta, sekä oppimisesta. Koulutuksesta saatujen tietojen ja taitojen avulla valmistuneella opettajalla tulisi olla valmiudet ratkoa tulevaisuuden kouluissa ilmeneviä haastavia tilanteita liikunnan opetuksessa. Koulutuksen tavoitteissa korostetaan myös opettajan työn eettisyyttä ja yhteiskunnallista merkitystä. (Jyväskylän yliopisto 2022a)

Liikuntakasvatus ja sen monikulttuurisuus on jäänyt vähälle huomiolle kasvatuksen alan tutkimuksissa (Flintoff ym. 2008, 3). Kansainvälisesti opettajakoulutuksen moninaisuuden ja monikulttuurisuuden liittyvät teemat ovat todella keskeisessä asemassa, mutta Suomessa moninaisuuden liittyviä teemoja käsitellään opettajakoulutuksessa vähäisesti. (Dervin 2015, 71–72) Tämä näkyy myös liikunnanopettajakoulutuksessa monikulttuurisuuden liittyvien teemojen ja kurssien määrässä. Monikulttuurisuus ja kulttuurienvälinen osaaminen on huomioitu Jyväskylän yliopiston liikuntapedagogiikan kandidaatin tutkinnon opetussuunnitelman oppimistavoitteissa. Yhtenä oppimistavoitteena on periaatteiden osaaminen ihmisoikeuksista, tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta ja niiden toteuttamisesta ammattimaisesti, sekä kunnioittavasti. Maisterin tutkinnon opetussuunnitelmassa osaamistavoitteissa monikulttuurisuus näkyy hieman enemmän sanallisesti kuin kandidaatin tutkinnossa. Maisterin tutkinnon opetussuunnitelmassa on yhtenä osaamistavoitteena kaikkien huomioiminen kunnioittavasti ja kulttuuritietoisesti. (Jyväskylän yliopisto 2022b)

Vuonna 2014 liikuntapedagogiikan tutkintoon lisättiin uusi kurssi, jossa huomioidaan kulttuurienvälinen osaaminen liikunnassa (Jyväskylän yliopisto 2014). Ennen tätä kulttuurienvälistä osaamista ei ollut suoraan huomioitu liikunnanopettajakoulutuksen opetussuunnitelmissa (Jyväskylän yliopisto 2009). Tällä hetkellä käytännön opetuksessa

kandidaatin tutkinnon aikana opiskelijat käyvät kaksi kurssi, joiden yhtenä tavoitteena on suoraan monikulttuurisen osaamisen kehittäminen liikunnanopetuksessa. Nämä kurssit ovat Yhdenvertaisuuden perusteet liikunnassa (Liikuntatieteellisen tiedekunnan opetussuunnitelma 2021a) ja Yhdenvertainen opetus liikunnassa (Liikuntatieteellisen tiedekunnan opetussuunnitelma 2021b). Kurssit ovat kaikille liikunnanopettajaopiskelijoille pakollisia. Näillä kursseilla käsitellään monikulttuurisuuteen liittyviä teemoja kuten yhdenvertaisuutta, moninaisuutta ja kulttuurillisia sekä uskontoihin liittyviä eroja ja näkökulmia liikunnanopetuksessa. Suomi on monikulttuurinen maa, joten opiskelijat ovat kohdanneet kulttuurienvälisyyttä ja kehittäneet omaa kulttuurienvälistä osaamistaan omassa elämässään jo ennen opintojaan, mutta tiedostamatta tätä (Dervin 2017, 101). Kursseilla pyritään tuomaan kulttuurienvälinen osaaminen opiskelijoiden tietoisuuteen (Jyväskylän yliopisto 2022b), jotta he pystyvät tietoisesti kehittämään omaa osaamistaan. Monikulttuurisuuteen ja kulttuurienvälisyyteen liittyen on Jyväskylän Yliopistossa tarjolla myös vapaasti valittavissa oleva Liikunnan Kehitysyhteistyön (LiiKe) Kestävästi liikkeelle- kurssi, joka käsittelee miten Kestävän Kehityksen toimintaohjelma Agenda2030 saavutetaan liikunta-alalla. Kurssin keskeisinä teemoina ovat yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. (LiiKe) Kandidaatin tutkintoon kuuluvat myös opettajan pedagogiset perusopinnot, jotka sisältävät monikulttuurisuuteen liittyviä teemoja (Jyväskylän yliopisto 2022b).

Maisterin tutkinnon aikana liikunnanopettaja koulutuksessa ei ole suoraan monikulttuuriseen liikunnanopetukseen liittyviä kursseja, mutta moninaisuutta ja eettistä näkökulmaa moninaisuuteen opetuksessa käsitellään opettajan pedagogisissa aineopinnoissa (Jyväskylän yliopisto 2022b). Molempien tutkintojen aikana opiskelijoiden kursseihin kuuluu opetusharjoitteluja erilaisissa opetusryhmissä, joissa on mahdollisesti eri kulttuuritaustaisia oppilaita tai he pääsevät opettamaan kokonaan monikulttuurisia ryhmiä. Osalle opiskelijoista eri kulttuuritaustaisten henkilöiden kohtaaminen kuitenkin saattaa jäädä hyvinkin vähäiseksi, mikä lisää kaavamaisia näkemyksiä ja ennakkokäsityksiä eri kulttuuritaustaista ihmistä kohtaan. (Siljamäki ym. 2017, 89)

Jyväskylän yliopistossa on tehty tutkimusta liikunnanopettajaopiskelijoiden kulttuurienvälisen osaamisen kehittymisestä opintojen aikana. Siljamäen ja Anttilan (2020) mukaan kulttuuristen moninaisten ryhmien kohtaaminen edes lyhyesti on merkittävää liikunnanopettajan kulttuurienvälisen osaamisen kehittämisessä (Siljamäki & Anttila 2020, 17; Siljamäki ym. 2017, 93). Tällä hetkellä liikunnanopettajaopiskelijoiden kulttuuritietoisuudessa näkyy vielä

osittain omakeskeinen kulttuurikäsitys. Osa opiskelijoista näkee suomalaisen kulttuurin ”kulttuurittomana”, mikä kertoo valtakulttuurin vaikutuksesta ajatteluun. (Siljamäki & Anttila 2022, 105) Monikulttuuristen ryhmien kohtaaminen edistää stereotyyppioista irti pääsemistä, sekä ajattelu- ja toimintatapojen tiedostamista ja muutosta opettajaopiskelijoilla (Siljamäki ym. 2017,88). Liikunnanopettajakoulutuksen monikulttuurisuuteen liittyvistä kursseista tehdyn tutkimuksen perusteella voidaan sanoa kahden erillisen kurssin olevan tärkeä osa liikunnanopettajaopiskelijoiden kulttuurienvälisen osaamisen kehittymistä ja opiskelijat itse ovat kokeneet kurssien kulttuurien moninaisuuteen liittyvät teemat erittäin tärkeiksi nykypäivän opetuksessa (Siljamäki & Anttila 2022, 105). Grimminger (2011) on saanut samansuuntaisia tutkimustuloksia saksalaisten liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen kehittymisestä. Monikulttuurisuutta käsittelevän kurssin aikana opettajien osaaminen kehittyi ja heidän asenteensa monikulttuuristen ryhmien opettamiseen muuttui paremmaksi. (Grimminger 2011, 328–329)

4 KULTTUURIENVÄLINEN OSAAMINEN LIIKUNNANOPETUKSESSA

Monikulttuurisella liikunnan opetuksella tarkoitetaan kaikkien kulttuurien yhdenvertaista huomiointia ja kunnioitusta oppitunneilla. Opetuksen tavoitteena on kaikkien oppilaiden yhdenvertainen opetus ja oppimisen mahdollistaminen sekä kulttuuritietoisuuden lisääminen. Monikulttuurisen opetuksen vastuu on kaikilla liikunnan opettajilla riippumatta heidän omasta kulttuuritaustastaan. (Sliwa ym. 2017, 44) Tässä luvussa perehdyn siihen, minkä takia monikulttuurista liikunnanopetusta tarvitaan Suomessa, sekä siihen millaista osaamista liikunnanopettajilta vaaditaan näiden tarpeiden täyttämiseen.

4.1 Miksi monikulttuurista liikunnanopetusta tarvitaan?

Liikunta on oppiaineena muista poikkeava. Liikunta on kokonaisvaltainen oppiaine, joka vaikuttaa oppilaan fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Liikunnassa parhaimmillaan korostuvat oppilaiden välinen vuorovaikutus, yhteistyö, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. (POPS 2014, 433) Sosiaalinen puolen takia on koululiikunnassa tärkeää tuoda esille kulttuurinen moninaisuus. Se antaa myös mahdollisuuden kulttuuritietouden jakamiselle oppilaille. Kulttuuritiedon jakamisella edistetään kaikkien oppilaiden ymmärrystä ja kunnioitusta muita kohtaan sekä kulttuurisen moninaisuuden hyväksyntää. (Flintoff 2008, 130) Kulttuurien kohtaamisella ja niiden huomioimisella opetuksessa pystytään ehkäisemään kaavamaisten näkemysten syntymistä niin opettajille kuin oppilaille (Wilkins & Lall 2011, 374; Zacheus ym. 2012, 295–296)

Kulttuurista yhdenvertaisuutta edistävällä liikunnanopetuksella pystytään edistämään oppilaiden oman kulttuuri-identiteetin vahvistumista, heidän osallistuvuuttansa liikuntatunneille, oppimista, yhteenkuuluvuuden tunnetta koulussa, (Siljamäki ym. 2017, 444), sekä maahanmuuttaja oppilailla sopeutumista kouluun sekä heidän kielitaitonsa kehittymistä (Zacheus ym. 2012, 295). Monikulttuurisissa ryhmissä tehtäväsuuntautunut motivaatioilmasto edistää kulttuuri-identiteetin vahvistumista liikuntatunneilla (Kouli & Papaioannou 2008, 49–50). Kulttuuri-identiteetin vahvistaminen on tärkeä monikulttuurisen oppilaan oman identiteetin rakentumiselle (Siljamäki ym. 2017, 440). Monikulttuuristen oppilaiden identiteettiä määrittävät ympäristö ja valtakulttuurin edustajat. Arvostuksen kokeminen omaa

kulttuuria kohden edistää oppilaan omanarvontunnetta ja identiteettiä. (Paavola & Talib 2010, 65)

Liikunta edistää myös kielen oppimista (McGuire ym. 2001, 101–104), joten monikulttuurisella liikunnan opetuksella voidaan edistää eri kielitaustaisten oppilaiden suomen kielen osaamista. Perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) mukaan jokainen opettaja toimii oman oppiaineensa kielen opettajana. (POPS 2014, 28). Liikunnanopetus on kehollista, joten puhuttu kieli ei ole niin suuressa osassa kuin monessa muussa oppiaineessa. Tällöin liikunnanopetukseen pystyy usein osallistumaan ilman yhteistä kieltä (Siljamäki ym. 2017, 445–446). Kun liikunta kiinnostaa muutenkin oppilasta, hänen motivaationsa kielen oppimiseen on suurempi. (Zacheus ym. 2012, 295)

4.2 Liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen tarpeet

Suomessa ei ole toteutettu tutkimusta tämän hetken liikunnanopettajien kulttuurienvälisestä osaamisesta tai osaamisvajesta. Tämän takia on tärkeää kartoittaa millaista osaamista liikunnanopettajat tarvitsevat monikulttuurisen opetuksen toteuttamiseksi. Flory ja McCaughtry (2011) ovat kuitenkin tutkineet liikunnanopettajan kulttuurienvälisen osaamisen tarpeita Yhdysvalloissa. Heidän tutkimuksessaan opettajien ja oppilaiden kokemat tärkeimmät liikunnanopettajan kulttuurienvälisen osaamisen tarpeet ovat jaettu selkeästi neljään osa-alueeseen, jotka ovat välittäminen, kunnioitus, kieli ja vuorovaikutus, sekä opetussuunnitelman sisältö. (Flory & McCaughtry 2011, 52) Näissä osa-alueissa on havaittavissa Jokikokon (2002, 85) kulttuurienvälisen osaamisen ulottuvuudet. Myös Siljamäen (2017, 442–449) julkaisu monikulttuurisesta liikunnanopetuksesta, joka käsitellään liikunnanopettajan kulttuurienvälisestä osaamisesta, vastaa tätä jaottelua.

Välittäminen tarkoittaa opettajan kiinnostusta oppilaita kohtaan. Opettajan tulisi olla aidosti kiinnostunut oppilaistaan ja saada oppilaille tunne, että heistä ja heidän oppimisestaan välitetään koulussa. (Flory & McCaughtry 2011, 53) Välittäminen voidaan sisältää kulttuurienvälisen osaamisen taidoksi. Välittäminen edistää turvallisen ilmapiirin luomista, joka edistää koulussa viihtymistä ja oppimista. Opettaja ei voi tietää millaisista olosuhteista monikulttuurinen oppilas on tullut, eivätkä saman kulttuurin tai uskonnon edustajat toimi ja

ajattele keskenään samalla tavalla (Siljamäki ym. 2017, 444), joten turvallisuuden tunteen avulla voidaan edistää oppilaan sopeutumista kouluun. Välittäminen näkyy liikunnassa esimerkiksi siinä, että opettaja kysyy oppilaalta kuulumisia, puuttuu ongelmatilanteisiin tunnilla ja huolehtii oppilaasta esimerkiksi silloin kun hän satuttaa itsensä (Flory & McCaughtry 2011, 53–54).

Opettajan *kunnioitus* eri kulttuureista tai kansalaisuuksista saapuvia oppilaita kohtaan on opettajalle tapa osoittaa kulttuurienvälistä osaamistaan ja tietouttaan. Kunnioitus käsittää opettajan arvostuksen kaikkia oppilaita kohtaan yksilöinä ja ihmisinä, mutta myös oikeudenmukaisen asenteen kulttuurienvälisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen. Kunnioittava liikunnanopettajan kulttuurinen tietoisuus liikunnassa sisältää esimerkiksi uskonnolliset tai kulttuurilliset tekijät, jotka voivat rajoittaa oppilaan osallistumista tunnille. (Flory & McCaughtry 2011, 57) Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi pukeutuminen (Walseth 2013, 307) liikunnanopetuksen sisällöt tai sekaryhmät (Flory & McCaughtry 2011, 57). Kulttuurillisten ja uskonnollisten tekijöiden huomioiminen ja kunnioittaminen ovat tärkeitä osaamisen alueita liikunnanopettajan työssä. Tämä vaatii opettajalta kulttuurista tietoutta eri kulttuurien eroavaisuuksista ja niiden vaikutuksista oppimiseen ja oppimistilanteisiin. Kulttuurista tietouttaan opettaja voi lisätä keskustelemalla oppilaiden ja heidän vanhempiansa kanssa heidän arvoistaan ja toimintatavoistaan. (Siljamäki ym. 2017, 444) Liikunnanopettajan työssä opettaja pystyy omalla toiminnallaan vähentämään oppilaiden keskinäistä sosiaalista hierarkiaa. Jakautumista oppilaiden kesken aiheuttaa esimerkiksi kielimuurit sekä taloudellinen tilanne. (Flory & McCaughtry 2011, 54–55) Opettajan yhdenvertaisella kohtelulla kaikkia oppilaita kohtaan, hän voi näyttää esimerkkiä kunnioittavasta käytöksestä ja näin edistää oppilaiden kulttuurienvälistä osaamista ja tasa-arvoa.

Kieli ja vuorovaikutus ovat tärkeitä kulttuurienvälisessä kanssakäymisessä. Monikulttuurisissa opetusryhmissä kieli voi toimia muurina opettajan ja oppilaiden välillä sekä vanhempien kanssa viestiessä (Flory & McCaughtry 2011, 56; Soilamo 2008, 138–139). Opetusryhmässä saattaa olla useita eri kieliä puhuvia oppilaita, joista kaikki eivät osaa suomea tai englantia (Siljamäki ym. 2017, 440). Tämä asettaa haasteita opettajan työlle, sillä opettajan tulee tarjota yhdenvertaista opetusta kaikille (Perusopetuslaki 628/1998, 1998). Taavitsaisen ja Virolaisen (2006) pro gradu -tutkielmassa havaittiin maahanmuuttaja oppilaiden kokevan kielitaidon haasteena liikunnanopetuksessa. Oppilaiden toiveena oli, että liikunnanopetuksessa käytettäisiin selkeää kieltä ja yksinkertaisia termejä, mikä on kaikkien opettajien mahdollista

toteuttaa tunneilla. (Taavitsainen & Virolainen 2006, 75) Liikunnanopetuksessa opettajan tulee pyrkiä edistämään vuorovaikutusta oppilaiden kanssa ja opettamaan heitä ymmärrettävästi. Tämä vaatii liikunnanopettajalta kulttuurienvälistä taitoa, asennetta ja toimintaa. Yhteisen kielen puuttuessa sanaton viestintä korostuu. Opetuksessa opettajan sanaton viestintä kuten ilmeet, eleet ja äänenpaino siirtyvät oppilaille. Viestinnässä opettajan tulee myös tietää kulttuurien välisistä eroista vuorovaikutustilanteissa, sillä viestinnän tyyli vaihtelee kulttuurien välillä. (Pollari & Korppinen 2011, 95–97) Keinoja kielellisesti moninaisen ryhmän opettamiseen ovat esimerkiksi näytöt, oppilaiden hyödyntäminen ohjeiden kääntämisessä, oppilaiden äidinkielen keskeisimpien sanojen opettelu ja opetusmateriaalien kääntäminen oppilaiden kielelle (Flory & McCaughtry 2011, 56). Opettaja voi myös yhdistää opetuksessa kielenopetusta ja liikuntaa eli hyödyntää ilmiölähtöistä opettamista yli oppiainerajojen. Liikunnassa voi opettaa esimerkiksi liikuntamuotoihin tai -tilanteisiin liittyvää sanastoa. Tärkeintä opettajan viestinnässä tunnilla on, että oppilaat ymmärtävät mitä hän tarkoittaa. (Siljamäki ym. 2017, 443, 446)

Opetussuunnitelman sisällöt liikunnanopetuksessa tarkoittavat niitä liikuntamuotoja ja -lajeja, joita liikunnanopettaja sisällyttää omaan opetukseensa. Kuten aiemmin mainitsin, kulttuuriset tai uskonnolliset tekijät voivat vaikuttaa oppilaan osallistumiseen liikuntatunnille. Liikunnanopettaja tulisi pystyä huomioimaan nämä tekijät liikuntatunteja suunnitellessaan, sillä kaikille oppilaille tulisi tarjota yhdenvertainen mahdollisuus oppia ja saada tasa-arvoista opetusta. Opetussuunnitelma määrää opetuksen lähtökohdat ja tavoitteet, mutta ei opetusmenetelmiä ja opetuksen sisältöjä liikuntamuotojen osalta. Uinti on ainoa laji, joka on mainittuna opetussuunnitelmassa opetettavana lajina. Tämän takia opetusmenetelmien ja sisältöjen valinnan vastuu on suurimmaksi osaksi opettajalla itsellään. (POPS 2014, 14, 148–150, 273–275, 433–435) Liikunnanopettajan kulttuurienvälistä osaamista on liikunnanopetuksen sisältöjen moninaistaminen. Kulttuurisesti sopien menetelmien ja sisältöjen valinta on yksi osaamisen taidoista. Tapoja lisätä monikulttuurisuutta liikunnanopetukseen ovat esimerkiksi eri maista ja kulttuureista tulevien lajien opettaminen ja oppilaiden mielipiteen kysyminen opetuksen sisällöistä. Näin tuntien sisällöt ovat heille mielenkiintoisia. (Doolittle & Rukavina 2014, 545) Oppilaat osallistuvat vähemmän tunneille ja heidän oppimisensa on heikompaa, kun he eivät koe liikunnan opetuksen sisältöjen olevan heille mielenkiintoisia tai kulttuurisesti sopivia (Sliwa 2017, 46). Konkreettista kulttuuritietoutta liikunnanopettajalta on myös monikulttuurisuuden huomioiminen pukeutumissäännöissä. Pukeutumissäntöjen tulisi olla sellaiset, että kaikki oppilaat voivat pukeutua halutessaan oman kulttuurinsa tai uskontonsa

edellyttämällä tavalla liikuntatunnille. (Flory & McCaughtry 2011, 58) Jaatela & Kinnunen (2018, 80–81) havaitsivat pro gradu -tutkielmassa, että liikunnanopettajat kokevat pukeutumissäännöt haasteena opettamisessa ja tähän tarvittaisiin kouluilta yhteinen toimintamalli.

5 POHDINTA

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena oli selvittää, miksi monikulttuurista liikunnanopetusta tarvitaan sekä millaista kulttuurienvälistä osaamista liikunnanopettajat tarvitsevat monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteuttamiseksi. Kirjallisuuskatsauksen perusteella voidaan todeta, että monikulttuurisella liikunnanopetuksella on myönteisiä vaikutuksia oppilaille ja sillä on tärkeä osa oppilaan identiteetin rakentumiselle (Siljamäki ym. 2017, 440) sekä ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten sopeutumiselle kouluun (Zacheus ym. 2012, 295–296). Monikulttuurisen opetuksen toteuttamiseksi liikunnanopettaja tarvitsee monipuolista kulttuurienvälistä osaamista; tietoutta, taitoa, oikeudenmukaista asennetta, sekä kykyä toimia kulttuuritietoisesti eri tilanteissa ja soveltaa omaa osaamistaan oppilaiden tarpeiden mukaan. Opettajan oma asenne monikulttuurisuuteen toimii usein rajoittavana tekijänä osaamisen kehittämisessä (Paavola & Talib 2010, 82). Asenteellista muutosta monikulttuurisen opetuksen kehittämiselle tarvitaan koko koulujärjestelmässä. Se, että kouluissa hyväksytään eri kulttuurit ja kulttuuritaustaiset oppilaat, toimii lähtökohtana monikulttuuriselle opetukselle, mutta se ei pelkästään riitä oikeudenmukaisen opetuksen toteutumiselle vaan koulujen tulee arvostaa ja kunnioittaa erilaisuutta ja eri kulttuureja. (Talib 2005, 3)

Peruskoulun ja liikunnanopettajakoulutuksen opetussuunnitelmia verrattaessa voidaan havaita, että monikulttuurisuutta painotetaan selkeästi enemmän peruskoulun opetussuunnitelmassa (2014) kuin liikunnanopettajakoulutuksessa. Opetussuunnitelmien tavoitteet eivät siis vastaa toisiaan. Liikunnanopettajat usein kokevat, ettei heillä ole tarpeeksi tietoa ja he ovat huonosti valmistautuneita monikulttuuristen ryhmien opettamiseen (Chepyator-Thomson 2000, 565; Siljamäki & Anttila 2022, 102). Tämä mahdollisesti kertoo siitä, etteivät liikunnanopettajaopiskelijat saa tarpeeksi opetusta monikulttuuristen ryhmien opettamisesta, jolloin heidän kulttuurienvälisen osaamisen taitonsa eivät pääse kehittymään. Tällöin monikulttuuristen opetusryhmien opettaminen on haastavaa, sillä opettajalla ei ole tietoja mitä soveltaa käytäntöön. Liikunnanopetuksen tavoitteena on kulttuurisen moninaisuuden edistäminen ja oppilaiden kulttuuri-identiteetin vahvistaminen. Ilman kulttuurienvälistä osaamista opettaja ei pysty toteuttamaan tätä tavoitteellisesti ja tehokkaasti, eikä opetussuunnitelman tavoitteet toteudu käytännössä. Liikunnanopettajakoulutukseen tulisi näin sisällyttää lisää monikulttuurisia teemoja ja opetusta (Siljamäki & Anttila 2022, 104–105).

Liikunnanopettajien kulttuurienvälisestä osaamisesta on tehty vain vähän tutkimusta Suomessa. Kansainvälisesti tutkimusta on tehty enemmän, mutta määrä on myös kansainvälisesti varsin pieni. Tutkimukset liikunnanopetuksesta keskittyvät pääasiassa liikunnanopettajien koulutukseen ja monikulttuurisuutta käsitteleviin kursseihin (Grimminger 2011, Siljamäki ym. 2017). Työelämässä olevien liikunnanopettajien kulttuurienvälisestä osaamisesta on tutkittu hyvin vähän niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Opinnäytetöitä on kuitenkin tehty Suomessa liikunnanopetuksen monikulttuurisuuteen liittyen. Opinnäytetyöt ovat kuitenkin keskittyneet enemmän oppilaiden kokemuksiin ja kotoutumiseen liikunnan avulla, kuin opettajan kulttuurienväliseen osaamiseen (Heinonen & Nakari 2015; Taavitsainen & Virolainen 2006). Tutkimustieto monikulttuurisuudesta ja kulttuurienvälisestä osaamisesta on pääosin vanhaa ja uutta tietoa tarvittaisiin, sillä aihe on jatkuvasti muuttuva ja kulttuurinen moninaisuus lisääntyy jatkuvasti. Tutkimustiedon vähäisyyden takia tällä hetkellä ei pystytä myöskään muodostamaan kuvaa millaisella tasolla liikunnanopettajien kulttuurienvälinen osaaminen on tällä hetkellä.

Tulevaisuudessa aiheesta olisi hyvä tehdä lisää tutkimusta, sillä aihe on hyvin ajankohtainen ja sitä on tutkittu vähän. Jatkotutkimus ehdotuksia aiheeseen on suomalaisten liikunnanopettajien kulttuurienvälisen osaamisen kehittymisen seuranta opinnoista työelämään sekä vertaaminen työelämässä olo vuosien määrää opettajan koettuun kulttuuriseen osaamiseen. Tällä pystyttäisiin kartoittamaan, millaisia puutteita osaamisessa on ja mitä asioita voitaisiin lisätä ja kehittää liikunnanopettajakoulutuksessa, jotta se vastaisi työelämän tarpeita. Lisäksi olisi hyvä tarkastella oppilaiden kokemuksia ja toiveita monikulttuurisen liikunnanopetuksen toteutumisesta suomalaisessa peruskouluissa ja siitä, mitä he kokevat tärkeiksi ominaisuuksiksi opettajalla.

LÄHTEET

- Arasaratnam, L. (2016). Intercultural competence. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. 1–18. doi:10.1093/9780190228613.013.68.
- Banks, J. A. (2016). *Cultural Diversity and Education. Foundations, Curriculum and Teaching*. New York: Routledge. doi:10.4324/9781315622255.
- Barrett, M., Byram, M., Lazar, I., Mompoin-Gaillard, P. & Philippou, S. (2013). *Developing intercultural competence through education. Directorate of Democratic Citizenship and Participation. Council of Europe*.
- Chepyator-Thomson, J.R., You, J. & Russel, J. (2000). In-service physical education teachers: Background and understanding of multicultural education. *Journal of In-Service Education* 26, 557–68. doi:10.1080/13674580000200127.
- Dervin, F. & Keihäs, L. (2013). *Johdanto uuteen kulttuurien väliseen viestintään ja kasvatukseen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Dervin, F. (2015). Towards post-intercultural teacher education: analysing ‘extreme’ intercultural dialogue to reconstruct interculturality. *European Journal of Teacher Education* 38 (1), 71–86. doi:10.1080/02619768.2014.902441.
- Dervin, F. (2017). ”I find it odd that people have to highlight other people’s differences – even when there are none”: Experiential learning and interculturality in teacher education. *International Review of Education* 63 (1), 87–102. doi:10.1007/s11159-017-9620-y.
- Doolittle, S. A., & Rukavina, P. B. (2014). Case study of an institutionalized urban comprehensive school physical activity program. *Journal of Teaching in Physical Education* 33, 528–557.
- Flintoff, A. Fitzgerald, H. & Scraton, S. (2008). The challenges of intersectionality: researching difference in physical education. *International Studies in Sociology of Education* 18 (2), 73–85. doi:10.1080/09620210802351300.
- Flintoff, A. & Dowling, F. (2019). ‘I just treat them all the same, really’: teachers, whiteness and (anti) racism in physical education. *Sport, Education and Society* 24 (2), 121–133. doi:10.1080/13573322.2017.1332583.
- Flory, S.B., & McCaughtry, N. (2011). Culturally relevant physical education in urban schools: Reflecting cultural knowledge. *Research Quarterly for Exercise and Sport* 82 (1), 49–60. doi:10.5641/027013611X13098902481789.

- Forsander, A. (2001). Etnisten ryhmien kohtaaminen. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & P. Hautamäki (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Yliopistopaino, 31–56.
- Grimminger, E. (2011). Intercultural competence among sports and PE teachers. *Theoretical foundations and empirical verification*. *European Journal of Teacher Education* 34 (3), 317–337. doi:10.1080/02619768.2010.546834.
- Harbon, L. & Moloney, R. (2015). “Intercultural” & “Multicultural”, Awkward Companions: The Case in Schools in New South Wales, Australia. Teoksessa H. Layne., V. Trémion & F. Dervin (toim.) *Making the Most of Intercultural Education*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 15–33.
- Heinonen, A. & Nakari, T. (2015). Yläkouluikäisten somalipoikien kokemuksia koululiikunnasta ja koulusta. Liikuntakasvatuksen laitos. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 21.11.2022. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201605132538>.
- Huttunen, L., Löytty, O. & Rastas, A. (2005). Suomalainen monikulttuurisuus. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Inglis, C. (1996). *Multiculturalism: New policy responses to diversity*. MOST Policy Papers 4. Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization.
- Jaatela, S. & Kinnunen, I. (2018). Kehollisuus osana monikulttuurista liikuntakasvatusta. Liikuntatieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 14.12.2022. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201810044337>
- Jokikokko, K. (2002). Interkulttuurinen kompetenssi apuna kulttuurien kohdatessa. Teoksessa R. Räsänen, K. Jokikokko, M.-L. Järvelä & T. Lamminmäki (toim.) *Interkulttuurinen opettajankoulutus – Utopiasta todellisuudeksi toimintatutkimuksen avulla*. Oulu: Oulun yliopisto, 85–95.
- Jokikokko, K. (2005). Perspectives on intercultural competence. Teoksessa R. Räsänen & J. San (toim.) *Conditions for intercultural learning and cooperation*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Jyväskylän yliopisto. (2022a). Liikuntapedagogiikan kandidaatti- ja maisteriohjelma, liikuntatieteiden kandidaatti ja maisteri (3 v+ 2 v). Verkkosivu. Viitattu 19.9.2022. <https://www.jyu.fi/fi/hakijalle/koulutustarjonta/liikuntapedagogiikan-kandidaatti-ja-maisteriohjelma-liikuntatieteiden-kandidaatti-ja-maisteri-3-v-2-v-syky-2023>
- Jyväskylän yliopisto. (2022b). Liikuntapedagogiikan kandidaatti- ja maisterikoulutus. Verkkosivu. Viitattu 19.9.2022. <https://opinto-opas.jyu.fi/2021/fi/koulutus/lpekandimaisterikou/>

- Jyväskylän yliopisto. (2014). Liikuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2014–2017. Keuruu: Otavan Kirjapaino oy.
- Jyväskylän yliopisto. (2009). Liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnan liikunta- ja terveystieteiden opinto-opas 2009–2011. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino.
- Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2020-2023A. (2021a). Viitattu 19.9.2022. <https://opinto-opas.jyu.fi/2020/fi/opintojakso/lpea1100/>
- Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2020-2023B. (2021b). Viitattu 19.9.2022. <https://opinto-opas.jyu.fi/2020/fi/opintojakso/lpea1101/>
- Kaylene, P. & Rosone, T. L. (2016). Multicultural perspective on the motivation of students in teaching physical education. *Jurnal Ilmiah Peuradeun- The International Journal of Social Sciences* 4 (1), 115–126. doi: 10.26811/peuradeun.v4i1.90
- Keskinen, S. & Vuori, J. (2012). Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointi yhteiskunnassa. Teoksessa S. Keskinen, J. Vuori & A. Hirsisaho (toim.) *Monikulttuurinen sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes print. 7–35.
- Kouli, O. & Papaioannou, A. G. (2008). Ethnic/cultural identity salience, achievement goals and motivational climate in multicultural physical education classes. *Psychology of Sport and Exercise* 10, 45–51. doi:10.1016/j.psychsport.2008.06.001
- Lahti, J. (2016). *Jumpan jalanjäljiltä akateemiseen maisteritutkintoon*, Jyväskylän yliopiston liikunnanopettajakoulutus vuosina 1963–2013. University of Jyväskylä. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 251. Väitöskirja. Viitattu 19.9.2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6897-7>
- Lasonen, J., Halonen, M., Pini Kemppainen, R. & Teräs, M. (2009). Monikulttuurisuus, kulttuurienvälisyys ja osaamisen tunnustuksen tarve. Teoksessa J. Lasonen & M. Halonen (toim.) *Kulttuurienväläinen osaaminen 102 koulutuksessa ja työelämässä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 9–21.
- Liikunnan kehitysyhteistyö. Spurtataan yhdessä kohti kestävän kehityksen maaliviivaa! Verkkosivu. Viitattu 14.12.2022. <https://liike.fi/kestavasti-liikkeelle-kurssi/>
- Martikainen, T., Sintonen, T. & Pitkänen, P. (2006). Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ry:n julkaisuja.

- McGuire, B., Parker, L. & Cooper, W. (2001). Physical education and language: Do actions speak louder than words? *Physical Education and Sport Pedagogy* 6 (2), 101–116. doi:10.1080/1740898010060203.
- Nieto, S. (1999). *The light in their eyes. Creating multicultural learning communities*. New York: Teachers College. Columbia university.
- Nieto, S. (2004). *Affirming diversity. The Socio-political context of multicultural education*. Amherst: University of Massachusetts.
- Noel, J. R. (1995). Multicultural Teacher Education: from awareness through emotions to action. *Journal of Teacher Education* 46 (4), 267–273. doi:10.1177/002248719504600.
- Paavola, H. & Talib, M-T. (2010). *Kulttuurinen moninaisuus päiväkodissa ja koulussa*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Perusopetuslaki 628/1998. (1998). Viitattu 20.9.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L7P30>
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. (2014). Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Viitattu 20.9.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. (2004). Opetushallitus. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Pollari, J. & Korppinen, M.-L. (2011). *Maahanmuuttajan kohtaaminen ja opettaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Puuronen, V. (2011). *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Räsänen, R. (2000). The Global Village as a Challenge for Teacher Education. Teoksessa V. Sunnari & R. Räsänen (toim.) *Ethical Challenges for Teacher Education and Teaching. Special Focus on Gender and Multicultural Issues*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Siljamäki, M., Anttila, E., & Ponkilainen, M. (2017). Kulttuurienvälinen osaaminen liikuntakasvatuksessa: opiskelijoiden kokemuksia turvapaikanhakijoille pidetyistä liikunnallisista kielityöpajoista. *Liikunta ja tiede* 54 (6), 88–94.
- Siljamäki M. & Anttila E. (2022). Näkökulmia kulttuuriseen moninaisuuteen: kulttuurienvälisen osaamisen kehittyminen liikunnanopettajakoulutuksessa. *Liikunta & Tiede* 59 (3), 99–106.
- Siljamäki, M. & Anttila, E. (2020). Fostering intercultural competence and social justice through dance and physical education: Finnish PE student teachers' experiences and reflections. Teoksessa C. Svendler Nielsen & S. Burrige (toim.). *Dancing Across*

- Borders: Perspectives on Dance, Young People and Change. New York, NY: Routledge, 53–64.
- Siljamäki, M., Anttila, E. & Rowe, N. (2018). Teachers as frontline agents of integration: Finnish physical education students' reflections on intercultural encounters, *Physical Education and Sport Pedagogy* 23 (6), 609–622, doi:10.1080/17408989.2018.1485141.
- Sliwa, S., Nihiser, A., Lee, S., McCaughtry, N., Culp, B. & Michael, S. (2017). Engaging Students in Physical Education: Key Challenges and Opportunities for Physical Educators in Urban Settings. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance* 88 (3), 43–48. doi:10.1080/07303084.2017.1271266.
- Soilamo, O. (2008). Opettajan monikulttuurinen työ. Turun yliopiston julkaisuja 267. Kasvatustieteiden väitöskirjatutkimus. Viitattu 21.11.2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-3520-8>
- Suomen Palloliitto. (2020). Kotouttamishankkeen loppuraportti 2018–2020. Viitattu 24.11.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kotoutumishankkeen%20loppuraportointi_Suomen_Palloliitto.pdf
- Taavitsainen, T. & Virolainen, L. (2006). ”Kyllähän sitä tuntee itensä vähän erilaiseks – kulttuurina, mutta ei ihmisenä...” Koulun ja koululiikunnan haasteet ja mahdollisuudet islaminuskosten pakolaistaustaisten nuorten kotoutumisprosessissa. Liikuntatieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 14.12.2022. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2006349>
- Talib, M.-T. (2005). Eksotiikkaa vai ihmisarvoa. Opettajan monikulttuurisesta kompetenssista. Turku: Painosalama Oy
- Tilastokeskus. (2021). Ulkomaalaistaustaiset, Haettu osoitteesta 19.9.2022 <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/ulkomaalaistaustaiset.html>
- Tilastokeskus. (2021). Vieraskieliset. Haettu osoitteesta 19.9.2022 <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>
- Trotman, C. J. (2002). *Multiculturalism: Roots and realities*. Indiana: Indiana University Press.
- Vavrus, M. (2008). Culturally responsive teaching. *21.st Century Education: A Reference Handbook* 2, 49–57.
- Virta, A. (2008). *Kenen historiaa monikulttuurisessa koulussa*. Turku: Painosalama Oy.

- Walseth, K. 2013. Muslim girls' experiences in physical education in Norway: What role does religiosity play? *Sport, Education and Society* 20 (3), 304–322. doi:10.1080/13573322.2013.769946.
- Wilkins, C., & Lall, R. (2011) 'You've got to be tough and I'm trying': Black and minority ethnic student teachers' experiences of initial teacher education, *Race, Ethnicity & Education* 14, 365–386. doi:10.1080/13613324.2010.543390.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. (2014). Viitattu 20.9.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Zacheus, T., Koski, P., Rinne, R. & Tähtinen, J. (2012). Maahanmuuttajat ja liikunta. Liikuntasuhteen merkitys kotoutumiseen Suomessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden julkaisuja A:212. Turun yliopisto kasvatustieteiden tiedekunta.
- Zacheus, T., Kalalahti, M., Varjo, J., Saarinen, M., Jahnukainen, M., Mäkelä, M. L. & Kivirauma, J. (2017). Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset. *Terra* 129 (1), 3–15.
- Zeichner, K. (1996). Educating Teachers for Cultural Diversity. Teoksessa K. Zeichner, S. Melnick & M. L. Gomez (toim.) *Currents of Reform in Preservice Teacher Education*. New York: Teachers' college press, 150–167.